

UOT 341.645.5

DOI: <https://doi.org/10.62130/GHIF4513>**Səadət NOVRUZOVA***Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru**Xəzər Universitetinin Hüquq kafedrasının müəllimi**e-mail:saadat_n@yahoo.com*

ƏTRAF MÜHİTLƏ BAĞLI İŞLƏRDƏ İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİNİN HÜQUQİ MÖVQELƏRİNƏ DAİR

XÜLASƏ

Təqdim olunan məqalə 1990-cı illərdən başlayaraq İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin praktikasındakı ekoloji zəminli işlər üzrə yaranmaqda olan presedent hüququnun təhlilinə həsr olunmuşdur. Bu məqsədlə, Məhkəmədə baxılmış yüzdən çox iş nəzərdən keçirilmiş, Məhkəmənin öz hüquqi mövqelərini əsaslandırduğu əsas işlərin məzmunu Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının müvafiq maddələri üzrə təsnif olunmaqla qısa xülasə edilmişdir.

***Açar sözlər:** ətraf mühit, Məhkəmə, insan hüquqları, pozitiv öhdəliklər, Konvensiya, maddə, qərar.*

Giriş

Sağlam və dinc ətraf mühitdə yaşamaq hüququ Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında (bundan sonra – Konvensiya) birbaşa nəzərdə tutulmasa da, Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası, 1997-ci ildən etibarən isə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (bundan sonra – Məhkəmə və ya İHAM) son 35 ildə ekoloji zəminli 300-dən çox şikayət üzrə qərar çıxarmışdır. Bu hüquq Avropa Xartiyasında da nəzərdə tutulmamışdır, bununla belə, Xartiyanın 37-ci maddəsi yaxın gələcəkdə onun birbaşa qorunmaya alına biləcəyinin signalını vermişdir. 37-ci maddəyə əsasən, ətraf mühitin yüksək səviyyədə mühafizəsi və **kefiyyətinin** yüksəldilməsi Avropa Birliyi siyasətinin tərkib hissəsi olmalı və sabit inkişaf prinsipinə uyğun olaraq təmin edilməlidir. Ekoloji təsirlər fərdlərin və ya qrupların həyat, sağlamlıq, işgüncələrə məruz qalmamaq, şəxsi, ailə, mülkiyyət, mənzil toxunulmazlığı, məlumat almaq hüquqlarına təsir göstərdiyindən İHAM bu kateqoriya işləri pozulduğu iddia edilən müvafiq maddələr üzrə baxmaqla “ekoloji hüquqlar” sahəsində öz presedentini yaratmışdır.

Nəzəriyyəçilər ekoloji hüquqları insan hüquqlarının üçüncü və dördüncü nəsillərinə aid edirlər. Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq, ətraf mühitin cari və perspektiv durumu və onunla bağlı digər proseslər haqqında məlumat axtarmaq, almaq, yaymaq hüquqları üçüncü nəsillə aid edilir. Dördüncü nəsillə hüquqlar bütünlüklə bəşəriyyətə aid hüquqları (sülh, nüvə təhlükəsizliyi, dinc məqsədlə kosmosun tədqiqi və sair) əhatə edir [1, s.11-14]. Qlobal miqyasda və Avropa səviyyəsində sağlam və balanslı ətraf mühit hüququnun yeni fundamental insan hüququ olaraq təsbit olunma təşəbbüsləri nisbətən yaxın keçmişə aid məsələdir. Bununla belə, insan hüquqları baxımından sağlam və keyfiyyətli ətraf mühitdə yaşamaq ayrılmaz hüquqdur, onun mahiyyəti və xüsusiyyətləri zamanla dəyişmir.

Ekoloji işlərlə bağlı ilkin qərarlarında Avropa Komissiyası bəyan etmişdi ki, insanlar üçün ciddi nəticələrə səbəb ola bilən ekoloji təsir mənbələri və ya ekoloji risklər haqqında dövlət orqanlarının lazımı qaydada məlumat verməməsi, qəza və ya fəlakətlərin qarşısını almaq və ya təsirini azaltmaq üçün lazımı tədbirləri görməməsi, baş verən

qəzaları operativ şəkildə araşdırmaması, habelə dəymiş ziyanı kompensasiya etməməsi üzv dövlətin Konvensiya ilə üzərinə götürdüyü öhdəliklərin pozuntusu kimi tanına bilər.

Dövlətlər Konvensiya və onun Protokollarında təsbit olunan hüquqların həyata keçirilməsinə maneə yaratmamağa dair öhdəliklərdə, yəni neqativ öhdəliklərdə mükəlləf olmaqla bərabər, həmin hüquqların həyata keçməsinə yardımçı tədbirlər görmək öhdəliyi (pozitiv öhdəlik) də daşıyırlar. Pozitiv öhdəliklərin müəyyən edilməsi və presedent hüququnun yaranması Məhkəmənin ekologiya ilə bağlı işlərdə fəaliyyətinin əsas stəjenini təşkil edir. Bu məsələləri Konvensiyanın müvafiq maddələrinə nəzərən ayrıca nəzərdən keçirməyi məqbul hesab edirik.

1) Yaşamaq hüququ (maddə 2)

2000-ci ilin iyulunda Kabardin-Balkariya Respublikasının Tırınauz şəhərini basan sel nəticəsində zərər çəkmiş Budayeva və digərlərinin Rusiyaya qarşı şikayətində [2] dövlət orqanlarının daşqının nəticələrini aradan qaldırmaq və hadisənin istintaqını aparmaq sahəsində lazımi tədbirləri görmədiyi şikayət edilmişdi. Məhkəmə Konvensiyanın 2-ci maddəsinin mahiyyət cəhətdən pozulduğunu qət etdi ona görə ki, hakimiyyət orqanları sakinlərin həyatının mümkün təbii fəlakətlərdən sığortalanması üçün lazımi tədbirləri görməmişlər. 2-ci maddənin pozuntusu həmçinin prosessual cəhətdən tanındı ona görə ki, fəlakət hadisəsi ilə bağlı hər hansı istintaq prosesi icra edilməmişdi.

Konvensiyanın 2-ci maddəsinin pozuntusu adətən ölüm hallarında tanınır, bununla belə, yüksək ölüm riskli təbii və ya antropogen fəlakətlərdə də bu maddənin işə salınması mümkündür. Məsələn, “Kolyadenko və Başqaları Rusiyaya qarşı” [3] işdə güclü çay daşqınından əmlak zərəri görmüş şəxslərin şikayətinə baxılmış, ölüm faktı olmasa da cavabdeh dövlətin 2-ci maddə ilə məsuliyyəti təsdiq olunmuşdu. Belə ki, 2001-ci ilin avqustunda Pionerskaya çayı üzərindəki su anbarında səviyyənin təhlükəli həddə çatması səbəbindən məsul şəxslər anbardan su buraxılışını təcili artırmış, su kütləsi çay bəndlərini dağıdaraq ərizəçilərin evlərinə və təsərrüfatına ciddi ziyan vurmuşdu. Ərizəçilər bildirmişlər ki: 1) məsul

şəxslər çayda suyun kəskin artacağı barədə sakinlərə xəbərdarlıq etməmişlər; 2) bəndləri gücləndirmək üçün tədbir görməmişlər; 3) onlara dəymiş ziyanı məhkəmə yolu ilə kompensasiya edə bilməmişlər. Məhkəmə hesab etdi ki, göstərilən hallar, yəni dövlətin öz pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirməməsi Konvensiyanın 2-ci maddəsinin mahiyyət cəhətdən pozuntusunu təşkil edir. Konvensiyanın 2-ci maddəsi həmçinin prosessual cəhətdən pozulmuş sayılır, ona görə ki, işə baxan yerli məhkəmələr məsul şəxslərin cavabdehliyini təmin etmək üçün lazımi tədbirləri görməmişlər. Ərizəçilərin yaşayış yerlərinin və təsərrüfatının qorunması üçün lazımi tədbirlərin görülməməsi Konvensiyanın 8-ci (Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ) və 1 saylı Protokolunun 1-ci (Mülkiyyətin müdafiəsi) maddələrini də pozmuşdur.

“Özəl və Başqaları Türkiyəyə qarşı” işdə [4] ərizəçilər 17 avqust 1999-cu ildə baş vermiş zəlzələdə yıxılan binalar altında ailə üzvlərini itirən zərərçəkənlər idi. Məhkəmə Konvensiyanın 2-ci maddəsinin prosessual cəhətdən pozulduğunu tanımaqla qət etmişdi ki, Türkiyə hakimiyyət orqanları binaların yıxılmasının texniki səbəblərini və buna görə məsuliyyət məsələsini həll etmək üçün operativ addımlar atmayıb. Aidiyyəti orqanlar operativ şəkildə istintaq aparmaqla binaların yıxılma səbəblərini və keyfiyyətsizliyə məsul şəxsləri müəyyən edərək inşaatla bağlı qanunsuz əməllərə və ya bu cür əməllərdə əlbirlik hallarına dövlətin dözümsüzlüyünü ortaya qoymalı idilər.

2) İşgəncələrin qadağan edilməsi (maddə 3)

“Florea Rumıniyaya qarşı” işdə [5] arterial hipertenziyadan əziyyət çəkən ərizəçi şikayət etmişdi ki, həbsdə olduğu doqquz ay ərzində 35 yerlik kamerada 110-120 məhbüsə bir yerdə saxlanılmış, onların tam əksəriyyəti siqaret çəkən olmuşlar. Həddən artıq tünlük, gigiyena yoxsulluğu və daimi siqaret tüstüsü onun sağlamlıq durumunun pisləşməsinə səbəb olmuşdur. Məhkəmə təsdiq etdi ki, ərizəçi təqribən üç il həbsdə olduğu müddətdə Avropa standartlarından aşağı olan dar şəraitdə yaşamışdır. Siqaret çəkən məhbuslarla kamerada və xəstəxana palatasında bir yerdə olmağa gəlinə Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçinin fərdi kamerası olmayıb, həbsxanada və hətta xəstə

təxanada digər məhbusların siqaret çəkməsi səbəbindən passiv çəkməyə (ing. passive smoking) məruz qalıb. Passiv çəkmə ilə bağlı Avropa məkanında konsensus olmasa da, Rumıniyada 2002-ci ilin iyun ayından etibarən qüvvədə olan qanunvericiliyə görə xəstəxanalarda siqaret çəkilməsi qadağan edilmiş, məhkəmələr məhbusların saxlanma yerlərində siqaret çəkənlərin və çəkməyənlərin ayrı-ayrılıqda saxlanması barədə qərarlar vermişdilər. Beləliklə, ərizəçinin məruz qaldığı həbs şəraiti dövlətin neqativ öhdəliyindən yayınmasına səbəb olmuşdur ki, bu da Konvensiyanın 3-cü maddəsinin pozuntusunu təşkil edir.

“Elefteriadis Rumıniyaya qarşı işdə” [6] də Məhkəmə xroniki ağciyər xəstəliyi olan ərizəçinin həbsxanada passiv çəkməyə məruz qalmasını 3-cü maddənin pozuntusu kimi tanımışdır. Məhkəmə qeyd edir ki, müvafiq xəstəlikləri olan və həkim rəyinə əsasən passiv çəkmədən uzaq tutulmalı olan məhbusun həbsxanalarda lazımi şərait olmaması üzündən passiv çəkməyə məruz qalması keçərli səbəb deyildir. Kameralarda havanın tez-tez dəyişdirilməsi və ya daimi ventilyasiyanın olması da faktı dəyişmir. Müvafiq diaqnozlu məhbus səhhətindəki pisləşmənin məhz passiv çəkməyə məruz qalma üzündən baş verdiyini sübut etməyə borclu deyildir, müvafiq diaqnozlu şəxsin passiv çəkməyə məruz qalması özlüyündə 3-cü maddənin pozuntusunu tanımağa yetərlidir.

Beləliklə, ilkin mərhələ olaraq, müvafiq xəstəlik diaqnozlu məhbusların həbsxanalarda passiv çəkmədən uzaq tutulmalı olmasına dair presedent yarandığını qeyd edə bilərik. Konvensiya üzvü olan bir sıra ölkələr həbsxanalarda siqaret çəkmə və çəkməyən məhbusların ümumiyyətlə ayrı saxlanılması istiqamətində tədbirlər görmüşlər.

3) Azadlıq və toxunulmazlıq hüququ (maddə 5)

Məhkəmə bu bənd üzrə iki işdə Konvensiyanın 5-ci maddəsinin pozuntusu ilə bağlı məsələyə baxmışdır. “Mangouras İspaniyaya qarşı” işin [7] hallarına görə, ərizəçinin kapitanlıq etdiyi gəmi 2002-ci ilin noyabrında İspaniya sahillərində üzərəkən gövdə zədəsi səbəbindən 70 min ton mazut okeana axmış, dəniz flora və faunasına təsiri bir neçə ay davam edən ciddi ekoloji fəlakətə səbəb olmuşdur. Cinayət işi gedişində ərizəçinin 3 milyon avro girov müqabilində azadlığa buraxıl-

ması şərti irəli sürülmüş, gəmi mülkiyyətçisi tərəfindən girovun təmin olunmasınadək ərizəçi 83 gün həbsdə saxlanılmışdı. Ərizəçi şikayət etmişdir ki, tələb olunan girov məbləği həddindən artıq yüksək olmuş, onun şəxsi vəziyyəti nəzərə alınmadan müəyyən edilmişdir, bu Konvensiyanın 5-ci maddəsinin pozuntusu sayılmalıdır. Məhkəmə bu iddialarla razılaşmayaraq qeyd etdi ki, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində getdikcə daha yüksək standartların tələb edilməsinə paralel olaraq demokratik cəmiyyətlərdə fundamental dəyərlərin qorunması da daha çox qətiyyət tələb edir. Vurulmuş ziyanın miqyasını nəzərə alaraq məhkəmənin təyin etdiyi girov məbləği ifrat hesab olunmamalıdır.

Digər iş niderlandlı Greenpeace fəallarının Rusiya hüquqmühafizə orqanları tərəfindən tutulub iki ay Rusiya ərazisində saxlanılması ilə bağlı olmuşdur. Məsələ Rusiya və Niderland hökumətləri arasında dəniz hüququna dair arbitraj əsasında həllini tapmış, fəallar müəyyən kompensasiya ödənilməklə amnistiya edilmişdilər. Məhkəmə müəyyən əsaslarla ərizəni baxışa qəbul etmiş, Rusiya tərəfindən Konvensiyanın 5-ci maddəsinin pozulduğunu tanımışdır [8].

4) Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ (maddə 6)

Bu kateqoriya işlər adətən üzv ölkələrdə məhkəmə hakimiyyətinin həddləri ilə bağlı olduğu üçün xüsusi qəlizliklə səciyyələnir. Odur ki, ərizələrin qəbul edilməz sayılması, habelə iddia olunan pozuntunun tanınmaması bu qəbil işlərdə daha çox rast gəlinir.

“Atanassoğlu və Başqaları İsveçrəyə qarşı” [9] işdə ərizəçilər Atom Elektrik Stansiyası (AES) yaxınlığında 1-ci zona sayılan kəndlərdə yaşayırdılar. Onlar şikayət etmişdilər ki, Federal Şuranın AES-in istismar lisenziyasının uzadılmasına dair qərarı ilə bağlı məhkəməyə müraciət etməkdən məhrum ediləblər və Federal Şuranın izlədiyi prosedur ədalətli olmayıb. Bundan başqa, yaşamaq və fiziki toxunulmazlıq hüquqlarının pozulmasından şikayət etməyə imkan verən effektiv hüquqi müdafiə vasitələri onlar üçün əlçatan olmamışdır. Məhkəmə qərara aldı ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi hazırkı işdə tətbiq oluna bilməz. Federal Şuranın qərarı ilə ərizəçilərin is-

tinad etdiyi hüquqlar (həyat, fiziki toxunulmazlıq, əmlak) arasında əlaqə çox zəifdir, 6-cı maddənin 1-ci bəndini işə salmağa yetərsizdir.

“Hovald Mur və Başqaları İsveçrəyə qarşı” [10] işin hallarına görə, hüquqları müdafiə olunan şəxsə 1960-70-ci illərdə iş yerində asbest təsirinə məruz qalma səbəbindən 2004-cü ilin may ayında bədxassəli plevral mezotelioma diaqnozu qoyulmuş, şəxs 2005-ci ildə vəfat etmişdir. Ərizəçilər (mərhuminin həyat yoldaşı və iki qızı) onların məhkəməyə müraciət hüququnun pozulduğundan şikayət etmişlər. Belə ki, İsveçrə qanunvericiliyinə görə, bu hal üçün dəymiş ziyanın ödənilməsi ilə bağlı iddia qaldırmaq müddətinin (10 il) keçmə səbəbindən mümkün deyildir. Məhkəmə baxılan işin müstəsna xarakterinə görə qeyd edir ki, iddia müddətləri ərizəçilərin məhkəməyə çıxışını Konvensiyanın 6-cı maddəsini pozma dərəcəsinə məhdudlaşdırmışdır. İddia müddətləri ilə bağlı hüquqi qaydalar ümumən mübahisə olunmasa da, belə hallar üçün istisnaların müəyyən edilməsinə ehtiyac yaranır. Bəzi xəstəliklər üçün təsir və onun nəticəsi arasında müddətin iddia müddətindən çox olması mümkündür. Buna görə xəstəliyin səbəb-nəticə-zaman nisbətləri və iddia müddəti ərzində diaqnostika oluna bilməməsi elmi qaydada sübut olunursa, bu fakt iddia müddəti məsələsinə baxılarkən nəzərə alınmalıdır.

Şikayət müddəti ilə bağlı digər işdə [11] Məhkəmə 6-cı maddənin pozuntusunu tanımamışdır. Ərizəçilərin binaları və torpaqları motokros şosesinin yaxınlığında yerləşirdi. Əyalət icra hakimiyyəti trekin iş saatlarının uzadılmasına dair qərar layihəsini və sonra qərarı öz saytında elan etmişdi. Ərizəçilər iddia edirdilər ki, qərardan gec xəbər tutmuşlar, buna görə, qərardan apellyasiya şikayəti vermək imkanından məhrum olmuşlar. Onların fikrincə, qərar barədə məlumatın yalnız saytda yerləşdirilməsi düzgün deyil, məlumatlandırma üçün həm də ənənəvi üsullardan istifadə olunmalı idi. Məhkəmə hesab etdi ki, milli hakimiyyət orqanları mülahizə azadlığı çərçivəsində hərəkət etmişlər, ərizəçilərin məhkəməyə müraciət etmək hüququnun qeyri-mütənasib şəkildə məhdudlaşdırılmasına dəlalət edən əlamətlər mövcud deyil. Əyalət icra hakimiyyətinin istifadə

etdiyi elektron nəşr sistemi daha müasir və səmərəli idarəçiliyi təmsil etməklə, cəmiyyətin maraqları ilə ərizəçilərin maraqları arasında ədalətli tarazlığı təmin edir.

5) *Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ (maddə 8)*

Ekoloji hüquqlarla bağlı işlərin əksəriyyəti bu maddə üzrə baxılmışdır. Maddənin məzmunu əhatəsi ekoloji zəminli demək olar bütün işlərdə ona istinad etməyə imkan verir. Məhkəmə bu kateqoriya işlər üzrə hüquqi mövqeyinin əsas başlanğıclarını 1990-cı ildə baxılmış “Pauell və Rayner Böyük Britaniyaya qarşı” [12] işdə müəyyən etmişdir. Hitrou hava limanının yaxınlığında yaşayan ərizəçilər icazə verilən səs-küy səviyyəsini qəbul edilməz saymış, səs-küyü azaltmaq üçün hökumətin gördüyü tədbirləri yetərsiz hesab etmişdilər. Məhkəmə hava limanının yaratdığı səs-küyün ərizəçilərin həyat keyfiyyətinə və evlərindən məmnunluğuna mənfi təsir göstərdiyi ilə razılaşsa da, qeyd etmişdir ki, sıx məskun şəhər yerlərində böyük beynəlxalq hava limanlarının mövcudluğu və reaktiv təyyarələrdən artan istifadə ölkənin iqtisadi rifahı üçün müasir zərurətdir. Hava limanında və onun ətrafında təyyarələrin səs-küyünə nəzarət etmək, azaltmaq və kompensasiya etmək üçün aidiyyəti orqanlar tərəfindən kifayət sayılacaq tədbirlər görülmüşdür. Odur ki, hökumətin mülahizə azadlığı həddini aşdığını və ya Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən ictimai və fərdi maraqlar arasında təmin edilməli olan ədalətli balansın pozulduğunu təsbit etmək üçün əsaslar mövcud deyildir.

Hitrou hava limanı ilə bağlı 2003-cü ildə baxılmış digər işdə (Hatton və başqaları Böyük Britaniyaya qarşı) [13] Böyük Palata 8-ci maddə ilə bağlı məsələni yenə hökumətin xeyrinə həll etmişdir. Hava limanı yaxınlığında yaşayan və yaşamış ərizəçilər bildirmişlər ki: 1) hökumətin Hitrou hava limanında gecə uçuşları ilə bağlı siyasəti onların Konvensiyanın 8-ci maddəsi ilə təsbit olunan hüquqlarını pozmuşdur; 2) gecə saatlarında təyyarələrin səsi onların normal yuxusunu pozmaqla sağlamlıqlarında problemlər yaratmışdır; 3) vəziyyətdən şikayət üçün effektiv daxili müdafiə vasitəsi olmamışdır. Böyük Palata nəzərə çatdırır ki, gecə uçuşları müasir dövrün labüd

reallığıdır. Səs-küyün azaldılması üçün müasir texnologiyaların imkan verdiyi hədlərdə görülmüş tədbirlərin ərizəçiləri məmnun edəcək səviyədə olmamasını hökumət tərəfindən 8-ci maddənin pozuntusu kimi qiymətləndirmək olmaz. Digər tərəfdən, hava limanının yaratdığı səs-küy ətraf evlərin bazar qiymətlərinin azalmasına səbəb olmamışdır, ərizəçilər başqa yerə köçmək istədikdə maliyyə itksinə məruz qalmayacaqlar.

Hava limanlarının səs-küyü ilə bağlı daha bir şikayət 2012-ci ildə Fransaya qarşı baxılmışdır [14]. Məhkəmə 8-ci maddənin pozulma iddiasını eyni arqumentlərlə rədd etdi. Bununla, hava limanları məsələsində qəti məhkəmə presedentinin yarandığını qeyd edə bilərik. Ümumiyyətlə, məhkəmənin fəaliyyətində müasir texnologiyalarla və elmlə ayaqlaşma təmayülü aydın nəzərə çarpır. Xüsusən, ekoloji təsir mənbələrinin müasir ya köhnəlmiş texnologiyalar olması qərarlara ciddi təsir göstərir.

1994-cü ildə baxılmış “Ostra Lopez İspaniya qarşı” [15] işi sənaye çirkliliyi sahəsində presedent hüququnun əsasını qoyan əsas işlərdəndir. Ərizəçinin yaşadığı qəsəbə son illərdə dəri emalı müəssisələri ilə dolmuşdu. Onlardan biri də ərizəçinin evinin bir neçə addımlığında qurularaq, köhnə texnologiyalarla fəaliyyət göstərirdi. Sədən yayılan pis qoxular, səs-küy, boğucu tüstü ilə bağlı ərizəçinin bələdiyyəyə, daha sonra yuxarı instansiyalara etdiyi şikayətlər nəticəsiz qaldı. Vəziyyəti qaydaya salmağın mümkün olmadığına əmin olduqdan sonra, xüsusən qızının pediatriyaya təkid etməsinə görə yaşayış yerini dəyişməyə məcbur qalmışdı. Məhkəmə hökumətin ictimai mənafeələr və sakinlərin şəxs həyatı arasında ədalətli balans yarada bilmədiyini təsdiq etdi.

Sənaye çirklənməsi ilə bağlı baxılmış ən təfsilatlı presedent “Fadeyeva Rusiyaya qarşı” işidir [16]. Bu işdə Məhkəmə cavabdeh ölkə vəkillərinin fiktiv arqumentlərini dəf etmək üçün xeyli səy göstərmiş və bu əsnada çox sayda təfərrüatlarla varmışdır. Ərizəçi yaxınlığında yaşadığı böyük polad zavodunun onun sağlamlığına və rifahına təhlükə yaratması səbəbilə aidiyyəti orqanlardan başqa yerə köçmək üçün kömək istəmiş, ancaq orqanlar uzun müddət ərzində onun köçürülmə məsələsini həll etməmişdilər. Məhkəmə hesab et-

di ki, cavabdeh dövlət ictimai maraqlarla ərizəçinin evinə və şəxsi həyatına hörmət hüququ arasında ədalətli balans təmin etməməklə Konvensiyanın 8-ci maddəsini pozmuşdur. Müvafiq qurumlar yüksək çirklənmə üzündən müəyyən məsafədə olan bütün sakinlərin, o cümlədən ərizəçinin köçürülməli olduğuna dair rəy versələr də, məsələ həll olunmadan qalırdı. Məhkəmə qeyd edir ki, dövlətin və ya çirkləndirici müəssisənin ərizəçini başqa mənzillə təmin etmək öhdəliyini qət etmək Məhkəmənin səlahiyyətinə aid məsələ deyil. İstənilən halda, üzv dövlətlər 8-ci maddənin mahiyyətindən irəli gələn pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün tədbirləri özləri müəyyən etməlidirlər.

Konvensiyanın 8-ci maddəsi kontekstində baxılan digər bir məsələ informasiya almaq hüququ ilə bağlıdır. Bu kateqoriya üzrə xeyli sayda iş baxmaqla Məhkəmə qəti presedent müəyyən etmişdir. “Roş Böyük Britaniyaya qarşı” [17] 2005-ci ildə baxılmış işin hallarına görə, ərizəçi 1960-cı illərin sonunda Britaniya ordusundan tərxis olunmuş, 1980-ci illərdə yüksək qan təzyiqi, hipertoniya, bronxit və astma diaqnozu ilə əlil kimi qeydə alınmışdı. Sağlıq problemləri 1960-cı illərdə İngiltərənin Porton Daun kazarmasında iprit və sinir qazı sınaqlarında iştirak etməsi nəticəsində yaranmışdı. Ərizəçi digər Konvensiya pozuntuları ilə yanaşı iddia edirdi ki, həmin sınaqlarda iştirak öncəsi mümkün riskləri qiymətləndirməyə imkan verən məlumatlar ona təqdim olunmamışdır. Şikayəti Konvensiyanın 8-ci maddəsi üzrə təmin edərək Məhkəmə qeyd etmişdir ki, Birləşmiş Krallıq hökuməti bu cür hallarda bütün müvafiq sənədlərə çıxış imkanı yaratmaq üçün effektiv və əlçatan proseduru təmin etmək üzrə pozitiv öhdəliyinə əməl etməmişdir. Nəticədə, sınaqlarda iştirak edən ərizəçi üçün məruz qalacağı riskləri qiymətləndirməyə imkan verən müvafiq məlumatlar əlçatmaz olmuşdur. Məhkəmə xüsusilə qeyd edir ki, bu cür məlumatlar açıq resurslarda (kitablar, internet və sair) mövcud olsa belə, onları tapıb tanış olmaq vəzifəsi riskli sınaqlarda iştiraka cəlb edilən şəxslərin üzərinə qoyula bilməz.

Beləliklə, Məhkəmənin hüquqi mövqeyinə görə, dövlət qurumları və ya özəl təşkilatlar çərçivə-

sində aparılmasından asılı olmayaraq hər hansı sınaq, tədqiqat, eksperiment və digər fəaliyyətlərə iştirakçı kimi cəlb olunan və ya bu cür fəaliyyətlərdən hər hansı digər formada təsirə məruz qala bilən şəxslərin mümkün hər cür risk barədə müvafiq prosedurla məlumatlandırılması Konvensiya üzvü dövlətlərin pozitiv öhdəliyidir.

Məhkəmə Konvensiyanın 8-ci maddəsi pozuntusunun tanındığı hallarda işə digər maddələr üzrə baxışı adətən izafi sayır. “Querra və başqaları İtaliyaya qarşı” [18] işin hallarına görə, ərizəçilər gübrə istehsalı zavodundan təqribən bir kilometr məsafədə yaşayırdılar. Zavodda daha əvvəl də bir neçə qəza olmuş, 1976-cı ildə baş verən ən ağır qəzada zəhərli qazlar tərkibli tonlarla məhlul partlayış nəticəsində ətrafa səpələnmiş, sakinlərdən 150 nəfər kəskin arsen zəhərlənməsi diaqnozu ilə xəstəxanaya yerləşdirilmişdi. Onlar iddia etmişlər ki: 1) aidiyyatı orqanlar tərəfindən praktiki tədbirlərin görülməməsi, xüsusən çirklənmə səviyyəsinin və fabrikin fəaliyyəti nəticəsində yaranan böyük qəza təhlükələrinin azaldılmaması onların həyatına və fiziki toxunulmazlığına hörmət hüquqlarını pozub; 2) zavodun fəaliyyət riskləri və qəza hallarında sakinlərin hansı tədbirlər görməli olması haqda aidiyyəti orqanların onları təlimatlandırmaması məlumat almaq hüququnu pozmuşdur. Məhkəmə qət etdi ki, İtaliya hökuməti ərizəçilərin şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu təmin etməklə bağlı pozitiv öhdəliyini yerinə yetirməyib. Ətraf mühitin ciddi şəkildə çirklənməsi insanların rifahını və öz evindən məmnun yaşamaq imkanlarını korlamaqla şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququnu pozur.

“Di Sarno və başqaları İtaliyaya qarşı” işdə [19] Məhkəmə BMT-nin Ətraf Mühit Məsələlərində İnformasiya əldə etmək, Qərarların Qəbulunda İctimai İştirak və Ədalət Mühakiməsinə Çıxış haqqında Konvensiyasının (Orhus Konvensiyası) müddəalarına istinad edərək, təhdidlər haqqında məlumat vermək öhdəliyinin əhatə dairəsini genişləndirmişdir. Üzv dövlətlər həm təhlükəli insan fəaliyyəti, həm də təbii fəlakətlərlə bağlı maraqlı şəxsləri gecikdirmədən məlumatlandırmaq, məlumatların yenilənməsini təmin etmək öhdəliyi daşıyırlar. Məhkəmə Orhus Konvensiyasını həmin ərazidə beynəlxalq hüququn mənbəyi

kimi göstərmişdir, çünki İtaliya həmin Konvensiyaya qoşulmuşdu. “Taşkın və başqaları Türkiyəyə qarşı” [20] işdə də Orhus Konvensiyası beynəlxalq hüquq mənbəyi kimi göstərilir, hərçənd Türkiyə işə baxıldığı zaman Konvensiyanın üzvü deyildi.

Orhus Konvensiyasının 5-ci maddəsinə əsasən hər bir üzv ölkə aşağıdakıları təmin etməlidir:

a) dövlət orqanları öz funksiyalarına uyğun ekoloji məlumatlara və onları yeniləyə bilmək imkanlarına malik olmalıdır;

b) ətraf mühitə əhəmiyyətli təsir göstərə biləcək planlaşdırılan və davam edən fəaliyyətlər haqqında məlumatların dövlət orqanlarına operativ şəkildə təqdim edilməsini təmin etmək üçün məcburi sistemlər yaradılmalıdır;

c) insan fəaliyyəti və ya təbii səbəblərdən asılı olmayaraq, insan sağlamlığına və ya ətraf mühitə hər hansı bilavasitə təhlükə yarandıqda, bu təhlükədən irəli gələn fəsadların qarşısını almaq və ya yumşaltmaq üçün tədbirlər görməyə imkan verən bütün məlumatlar və dövlət qurumunun sahib olduğu biliklər dərhal və təxirə salınmadan təsirə məruz qalan bütün insanların nəzərinə çatdırılmalıdır [21].

Göründüyü kimi, ekoloji işlərin nisbətən yaxın tarixdə və nisbətən az sayda olmasına baxmayaraq İHAM bu sahədə presedent hüququnu əsasən formalaşdırmağa nail olmuşdur. Ekoloji işlərlə bağlı Avropa Ədalət Məhkəməsi də öz presedentini yaratmaq istiqamətində xeyli işlər görmüşdür və onun seçdiyi istiqamətlər İHAM-ın fəaliyyətinə təsir göstərir. Məhkəmənin elmi-texnoloji inkişafa uyğunlaşmaq cəhdləri xüsusən qeyd olunmalıdır.

Ərizələrin baxışa qəbulu və qərarlar arasında illərlə, bəzən 10 ildən artıq ləngimənin mənfəi və müsbət tərəfləri qeyd olunmalıdır. Müasirləşən həyatın çağırışlarına reaksiya verməkdə labüd gecikmə bəzi kateqoriya işlərdə arzu edilməz sayılır. Lakin Məhkəmə fəaliyyəti təkamülçü prinsiplərə əsaslandığından, bir çox həssas məsələlərdə qərar vermək üçün ictimai rəyin və fikir axınlarının dəyişməsinə izləməklə Məhkəmə daha adekvat qərarlar vermək imkanı qazanır. Texnologiyaların inkişafından irəli gələn hallarla bağlı işlərdə, o cümlədən ekoloji işlərdə bunun əhəmiyyəti daha qabarıq nəzərə çarpır.

Aparılmış təhlil və çıxarılmış nəticələr İHAM-ın fəaliyyətinin tədris prosesində həm Məhkəmə fəaliyyətinin ümumi prinsiplərinin, əsas kateqoriya və anlayışlarının, həm də ekoloji işlərin spesifikasiyasının öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətli ola bilər. Azərbaycan Respublikası Konvensiyaya

üzv olduğundan, Məhkəmə fəaliyyətinin, yaranmış və yaranmaqda olan presedent hüququnun izlənilməsi, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi prosesində nəzərə alınması vacibdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Vasak K. Les problèmes spécifiques de la mise en oeuvre des droits économiques et sociaux de l'homme. Université catholique de. Centre d'études européennes. Vers une protection efficace des droits économiques et sociaux. Deuxième colloque de Département des droits de l'homme. Louvain, Vander. 1973. - pp. 11-34
2. Budaeva and Others v. Russia. App nos. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02, 15343/02. Judgment 20.03.2008.
3. Kolyadenko and Others v. Russia. App nos. 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 and 35673/05. Judgment 28.02.2012
4. M. Özel and Others v. Turkey. App nos. 14350/05, 15245/05 and 16051/05. Judgment 17.11.2015.
5. Florea v. Romania. App no. 37186/03.
6. Elefteriadis v. Romania. App no. 38427/05. Judgment 25.01.2011
7. Mangouras v. Spain. App no. 12050/04. Judgment 8.01.2009.
8. Bryan and Others v. Russia. App no. 22515/14. Judgment 27.06.2023.
9. Athanassoglou and Others v. Switzerland. App No. 27644/95. Judgment 06.04.2000
10. Howald Moor and Others v. Switzerland. App nos. 52067/10, 41072/11. Judgment 11.03.2014
11. Stichting Landgoed Steenberg and Others v. the Netherlands. App no. 19732/17.
12. Powell and Rayner v United Kingdom. App no. 9310/81. Judgment 21.02.1990
13. Hatton and Others v. the United Kingdom. App no. 36022/97. Judgment 8.07.2003
14. Flamenbaum and Others v. France. App no. 3675/04 and 23264/04. Judgment 13.12.2012
15. López Ostra v. Spain. App no. 16798/90. Judgment 09.12.1994.
16. Fadeyeva v. Russia. App no. 55723/00. Judgment 09.06.2005
17. Roche v. The United Kingdom. App no. 32555/96. Judgment 19.10.2005
18. Guerra and Others v. Italy. App no. 14967/89, [1998]
19. Di Sarno and Others v. Italy. App No. 30765/08. Judgment 10.01.2012.
20. Taşkın and Others v. Turkey. App no. 46117/99. Judgment 10.11.2004
21. Orhus Konvensiyası. Elektron resurs: <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention/text>

Саадат НОВРУЗОВА

доктор юридических наук

Преподаватель юридического факультета Университета Хазар

О ПРАВОВОЙ ПОЗИЦИИ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА ПО ЭКОЛОГИЧЕСКИМ ДЕЛАМ

РЕЗЮМЕ

В статье классифицированы экологические дела на основе более чем 100 решений, находящихся в архиве Европейского суда по правам человека. Путем изучения решений, в которых подробно выражены правовые позиции Суда, раскрывается содержание прецедентного права Суда по экологическим делам, его основные принципы и категории, специфика определения баланса между индивидуальными и общественными интересами, позитивные обязательства и пределы усмотрения гос-

ударств-членов Конвенции. Хотя в заявлениях по экологическим делам обычно излагается о нарушениях сразу нескольких статей Конвенции, Суд предпочитает рассматривать дело по той статье, которую он считает более существенной. На основе применяемых статей Конвенции проведен анализ по пяти категориям дел. Путем исследования в хронологическом порядке судебных решений по каждой категории обобщены тенденции становления и развития правовых позиций Суда по экологическим делам.

Ключевые слова: окружающая среда, Суд, права человека, позитивные обязательства, Конвенция, статья, решение

Saadat NOVRUZOVA

Doctor of Laws

Lecturer of Khazar University Law Department

ON THE LEGAL POSITION OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN ENVIRONMENTAL CASES

SUMMARY

The article classifies environmental cases based on more than 100 decisions held in the archives of the European Court of Human Rights. By studying the decisions in which the legal positions of the Court are expressed in detail, are revealed the content of the case law of the Court on environmental cases, its basic principles and categories, the specifics of determining the balance between individual and public interests, positive obligations and the margin of appreciation of the member states of the Convention. Although applications in environmental cases usually allege violations of several articles of the Convention, the Court prefers to consider the case under the article that it considers more significant. Based on the applicable articles of the Convention, an analysis was carried out for five categories of cases. By examining court decisions in each category in chronological order, the tendencies in the formation and development of the legal positions of the Court in environmental cases are summarized.

Key words: environment, Court, human rights, positive obligations, Convention, article, decision